

Kraków, 10 lipca 2020

Prof. dr hab. Marcin Rapacz
Katedra Fizjologii, Hodowli Roślin i Nasiennictwa
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny
Uniwersytet Rolniczy *im. Hugona Kollątaja* w Krakowie
ul. Podłużna 3, 30-239 Kraków

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Danuty Kusaka pt.
„Funkcjonowanie aparatu fotosyntetycznego rzodkiewki (*Raphanus sativus* L. var.
sativus) uprawianej w warunkach niedoboru wybranych składników mineralnych”**

Rozprawa doktorska Pani Magdaleny Kusaka obejmuje bardzo ważne dla biologii roślin zagadnienie jakim jest ich funkcjonowanie w warunkach niedoboru składników mineralnych. Wpływ niedoboru poszczególnych składników mineralnych na aparat fotosyntetyczny jest z pozoru zbliżony, jednak mechanizmy tego wpływu mogą znacząco się różnić, szczególnie w ujęciu dynamicznym co wynika z zachodzących na siebie efektów bezpośrednich i pośrednich. Zagadnienie to zdecydowanie wymaga poszerzenia dostępnej wiedzy. W tą potrzebę wpisuje się przedstawiona rozprawa doktorska. Podstawową metodą badawczą, jaką posłużyła się Doktorantka są pomiary kinetyki indukcji sygnału fluorescencji chlorofilu. Jest to metoda powszechnie stosowana w badaniach reakcji aparatu fotosyntetycznego roślin na czynniki środowiska, a jej umiejętnie interpretowane wyniki pozwalają na wyciągnięcie wniosków dotyczących zależności przyczynowo – skutkowych w funkcjonowaniu aparatu fotosyntetycznego. Jest to przy tym metoda szybka i tania. Wczesne wykrywanie niedoboru składników mineralnych i możliwość rozróżniania deficytu poszczególnych pierwiastków ma dodatkowo kapitalne znaczenie dla prowadzenia zrównoważonej produkcji ogrodniczej i rolniczej, a przez to zmniejszenia obciążenia środowiska nadmiarowymi ilościami związków mineralnych oraz ograniczenia kosztów produkcji. Wobec powyższego przedstawiona rozprawa ma znaczenie nie tylko poznawcze, ale, jeśli proponowana metoda zostanie zastosowana w większej skali w praktyce, również potencjalne duże znaczenie praktyczne dla uzyskania profitów środowiskowych i społecznych.

Jako rozprawa przedłożone zostały trzy artykuły naukowe w języku angielskim, w tym dwa opublikowane i trzeci będący na etapie recenzji:

1. Cetner (Kusaka) M.D., Kalaji H.M., Goltsev V., Aleksandrov V., Kowalczyk K., Borucki W., Jajoo A. (2017) Effects of nitrogen-deficiency on efficiency of light-harvesting apparatus in radish. *Plant Physiology and Biochemistry* 119: 81–92 (IF 2017: 3.094; IF5 lat: 3.607; MNiSW 35 pkt).
2. Cetner (Kusaka) M.D., Kalaji H.M., Borucki W., Kowalczyk K. (2020) Phosphorus deficiency affects the I-step of chlorophyll a fluorescence induction curve of radish. *Photosynthetica* 58 (SI): 671-681 (IF 2019: 2,219; IF5 lat: 1,913; MNiSW 70 pkt.)
3. Kusaka M., Kalaji H.M., Mastalerczuk G., Dąbrowski P. Potassium deficiency impact on the photosynthetic apparatus efficiency of radish (w recenzji w czasopiśmie *Photosynthetica*, ID: 2584-06-2020).

Jak widać Doktorantka jest pierwszym autorem wszystkich artykułów, a jej udział w powstaniu każdego z artykułów stanowi 70% całości. Artykuły opublikowane zostały w czasopismach o średnich wartościach współczynnika wpływu dla dyscypliny nauki biologiczne (obecna punktacja MNiSW tych czasopism to 70 pkt.) jednak cieszących się uznaniem wśród naukowców zajmujących się biologią eksperymentalną roślin, w tym biologią aparatu fotosyntetycznego. Wśród współautorów artykułów znaleźć można uznanych specjalistów w zakresie badań aparatu fotosyntetycznego roślin i technik pomiaru fluorescencji chlorofilu nie tylko z Polski, ale i z zagranicy (Prof. Prof. Goltsev, Aleksandrov i Jajoo). Świadczy to pośrednio o randze prowadzonych przez Doktorantkę badań.

Do rozprawy dołączono też czterdziestostronicowe (nie licząc streszczeń i spisu treści) polskojęzyczne omówienie stanowiących rozprawę publikacji. Opracowanie to jest starannie przygotowane, zawiera materiał ilustracyjny oraz cytuje 100 pozycji literatury. Opracowanie to należy pochwalić za kompletne i syntetyczne uzupełnienie pominiętych w publikacjach informacji na temat aktualnego stanu wiedzy o wpływie niedoborów N, P i K na przebieg procesu fotosyntezy. Negatywnym jego aspektem jest jednakże zaniechanie syntetycznego zestawienia wniosków płynących z rozprawy.

Celem pracy Pani Kusaka była ocena wpływu niedoborów trzech składników mineralnych: azotu, fosforu i potasu na przebieg procesów fotochemicznych fotosyntezy oraz zmiany struktury kompleksów białkowo-barwnikowych w aparacie fotosyntetycznym rzodkiewki. Poszczególne, wymienione powyżej prace wchodzące w skład rozprawy traktowały osobno każdy z wymienionych makroskładników.

Jak już wspomniano podstawową zastosowaną metodą badawczą były badania przebiegu fazy fotochemicznej fotosyntezy z wykorzystaniem pomiarów fluorescencji chlorofilu. Dodatkowo wykonano też obserwacje morfologii roślin oraz struktury

chloroplastów, pomiary zawartości wybranych składników mineralnych, zawartości chlorofilu, a także wymiany gazowej.

W pracy pierwszej Doktorantka pokazała, że dwa tygodnie stresu niedoboru azotu zmieniły wszystkie badane charakterystyki roślin. Najwcześniej obserwowano zmiany w zawartości chlorofilu oraz we wskaźnikach wydajności transportu elektronów w fazie jasnej fotosyntezy. Wyniki te są przewidywalne w świetle wcześniejszych doniesień literaturowych. Bardziej interesujące w aspekcie nowości naukowej są natomiast wyniki szczegółowe. Stwierdzono, że w łańcuchu transportu elektronów głównym miejscem występowania zakłóceń były wszystkie etapy transportu elektronów w fotosystemie II (absorpcja fotonów w antenach LHCII, podaż elektronów od OEC, redukcja QA po akceptorowej stronie PSII). W wyniku zaburzeń w funkcjonowaniu PSII zmniejszeniu uległa też liczba aktywnych centrów reakcji PSII. W tym miejscu Doktorantka stawia tezę, że najprawdopodobniej część centrów reakcji niezdolnych do redukcji QA przekształciła się w tzw. silent RCs, które rozpraszają nadmiar energii wzbudzenia. Przypuszczenie to nie jest jednakże poparte twardymi dowodami i bazuje raczej na znanych z literatury przykładach.

Bardzo interesująca jest natomiast obserwowana zależność pomiędzy stopniem tolerancji odmiany na niedobór azotu a różnicami w reakcji aparatu fotosyntetycznego u starych i młodych liści.

Doktorantka stwierdziła też, że po przywróceniu dostępu do azotu mineralnego aparat fotosyntetyczny roślin uległ szybkiej regeneracji i to pomimo bardzo poważnych i wielostronnych zakłóceń w funkcjonowaniu obserwowanych w warunkach niedoboru N.

W pracy drugiej poświęconej stresowi niedoboru fosforu Doktorantka nie zaobserwowała większych zmian w morfologii roślin, czy zawartości chlorofilu. Zaobserwowano natomiast spadek intensywności fotosyntezy netto oraz wydajnościach transferu energii: w pierwotnych reakcji fotochemicznych PSII, za centrum reakcji PSII oraz na etapie transferu do PSI. Zmiany te były jednoznacznie widoczne u starszych liści, niezależnie od badanej odmiany. Zdaniem Doktorantki główną przyczyną zmniejszenia produktywności fotosyntetycznej w przypadku tego stresu była najprawdopodobniej inhibicja przez sprzężenie zwrotne spowodowana zaburzeniami regulacji metabolizmu CO₂, co koresponduje z dostępnymi danymi literaturowymi. Dokładniejsza analiza sygnałów fluorescencji chlorofilu wykazała, że zaburzenia w transporcie elektronów skupiły się na aktywności plastochinonów generującej gradient pH w poprzek błon tylakoidów. W efekcie doszło do zahamowania reakcji utleniania plastochinolu w centrum żelazowo-siarkowym białka Rieske kompleksu cytochromowego b6f. Zatrzymanie utleniania plastochinolu ujawniło się w postaci wygładzenia

punktu I krzywej indukcji sygnału fluorescencji chlorofilu. Ta modyfikacja kształtu krzywej została stwierdzona wcześniej u jęczmienia, co zdaniem Doktorantki może wskazywać na przydatność analizy sygnału fluorescencji do identyfikowania stresu spowodowanego niedoborem składników pokarmowych u roślin. Stwierdzenie to należy uznać za zbyt pochopnie. Opisana specyficzna modyfikacja krzywej jest zdaniem samej Doktorantki charakterystyczna nie tylko dla niedoboru jednego z trzech badanych niedoborów makroskładników (fosforu), ale i częściowo w przypadku niedoboru potasu. Nie wiadomo jednak, czy modyfikacja taka nie pojawia się w przypadku niedoborów innych, nie badanych tutaj pierwiastków oraz szerzej, czy nie jest obserwowana w przypadku jednoczesnego działania innych czynników stresowych co mogłoby utrudnić lub nawet uniemożliwić praktyczne wykorzystanie tej metody.

Interesująca w pracy drugiej jest obserwacja dotycząca zmniejszenia się ilości i wielkości gran u roślin obydwu odmian w warunkach deficytu fosforu.

W samej pracy dziwić może brak zacytowania bardzo istotnej i nowej pracy Carstensen i wsp. 2018 (Plant Physiol 177, 271-284), ale przyznać trzeba, że Doktorantka cytuje ją w opracowaniu podsumowującym, a nawet opiera na niej swoją hipotezę dotyczącą wpływu niedoboru fosforu na przebieg krzywej indukcji fluorescencji chlorofilu.

Praca trzecia poświęcona jest niedoborowi potasu. W tym przypadku, podobnie jak w przypadku niedoboru P nie obserwowano zmian w morfologii roślin, a spadek zawartości chlorofilu obserwowany był jedynie u jednej z odmian po dłuższym czasie działania stresu. U obydwu odmian zaobserwowano obniżenie wydajności fotosyntezy netto, za co odpowiedzialne było głównie zamykanie się aparatów szparkowych. Zmiany te były wyraźniejsze u odmiany wrażliwej. Jeśli chodzi o pomiary fluorescencji chlorofilu to ich wyniki wskazują, że deficyt K wpływa na integralność PSII i status redoksy pili plastochinonu regulowany przez sprzężenie zwrotne spowodowane zmniejszonym stężeniem CO₂ w liściu i/lub zmniejszoną aktywnością RuBisCO prowadzące do wzrostu gradientu protonów w poprzek błon tylakoidów. Wpływ na przebieg procesów fotochemicznych był tu więc podobny jak w przypadku deficytu fosforu, przy czym miał on najprawdopodobniej inną przyczynę pierwotną. Nie doszło ponadto do całkowitego zahamowania utleniania PQH₂.

Strona językowa opracowania może w pewnych fragmentach budzić zastrzeżenia. Dla przykładu używany jest nowotwór językowy „kultywar” (odmiana rolnicza / odmiana). Wiele stwierdzeń jest niejednoznacznych lub językowo nieprecyzyjnych. Dla przykładu „głównym miejscem występowania zakłóceń był fotosystem II oraz jego podjednostki” (zastanawia co jest w fotosystemie poza podjednostkami), czy też nie wiadomo co Doktorantka miała na myśli

pisząc o „wskaźnikach wydajności zachowania energii transportu elektronów”. Uchybienia te nie umniejszają jednakże wartości merytorycznej przedłożonej rozprawy.

Należy uznać, że wyniki uzyskane w pracy stanowią wartościowe uzupełnienie licznych badań dotyczących wpływu stresu niedoboru składników pokarmowych na strukturę i funkcjonowanie aparatu fotosyntetycznego.

Za najważniejsze osiągnięcia przedstawione w rozprawie uznać należy:

1. Wykazanie, że reakcja aparatu fotosyntetycznego wrażliwej na deficyt azotu odmiany rzodkiewki zależy od wieku liścia, podczas gdy zależności tej nie obserwujemy u odmiany tolerancyjnej.
2. Wskazanie na zmiany w strukturze gran jako na potencjalną przyczynę obniżania się intensywności fotosyntezy w warunkach deficytu fosforu.
3. Pokazanie, że możliwą przyczyną wyższej tolerancji niedoboru potasu może być u rzodkiewki inna wrażliwość aparatów szparkowych na deficyt tego pierwiastka przejawiająca się szybszym zamykaniem szparek u odmiany wrażliwej.

Podsumowując, rozprawa doktorska Pani Magdaleny Danuty Kusaka stanowi samodzielne rozwiązanie problemu badawczego przy użyciu adekwatnej metodyki badań, co jest ustawowym wymaganie stawianym rozprawom doktorskim.

Biorąc pod uwagę wszystkie aspekty przedstawionej mi do recenzji rozprawy stwierdzam, iż spełnia ona kryteria stawiane w Artykule 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.). W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Magdaleny Danuty Kusaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego w celu nadania stopnia naukowego doktora nauk ścisłych i przyrodniczych w dyscyplinie nauki biologiczne.

Prof. dr hab. Marcin Rapacz